

Marginaal: Prof. dr. J.E. Ellemers met emeritaat

Willem F. Heinemeijer

Joop Ellemers is een van de opvallende vertegenwoordigers van de Amsterdamse studentengeneratie van direct na de oorlog, de periode van de overgang van sociografie naar sociologie. Hij heeft zich in de academische Nederlandse sociologie een zeer eigen plaats verworven.

Hij begon zijn studie na de oorlog in de toenmalige Verenigde Faculteiten van Wis- en Natuurkunde & Letteren en Wijsbegeerte, studierichting sociale geografie. De Steinmetziaanse sociografie opende toenmaals in Amsterdam de mogelijkheid tot de beoefening van de sociale wetenschappen en dat was voor hem en zijn studiegenoten, onder wie Jac. van Doorn, Gé Kruijer, Piet Thoenes, Harry Hoetink, Jacques Paauwe, Ernst Abma en vele anderen een effectief begin voordat een nieuwe (zevende) faculteit werd opgericht in de politieke en sociale wetenschappen.

Hij legde op serieuze wijze zijn tentamens af in de vakken die toenmaals krachtens het Akademisch Statuut van 1921 waren voorgeschreven. Voor het kandidaatsexamen de sociale geografie, de volkenkunde, onder meer over zijn geboorteland Nederlands-Indië, de fysische geografie alsmede de politieke en sociaal-economische geschiedenis. Tijdens zijn doctoraalstudie werd hij student-assistent aan de Sociografische Werkgemeenschap (directeur prof. dr. H.D. de Vries Reilingh) en hij greep de kans in zijn studieprogramma ruime plaats in te bouwen voor de theoretische sociologie, de volkenkunde en de geschiedenis; de sociografie diende zorg te dragen voor het verwerven van de nodige onderzoekstechnische kennis.

In de loop van zijn werkzaam leven maakte hij altijd graag gewag van de gelukkige omstandigheid dat hij hoogleraren als Fahrenfort, Romein, Niermeijer, Pos en Den Hollander als leermeesters had gehad.

Hoewel hij in zijn opleiding oog kreeg voor maatschappelijke vraagstukken in hun verbijzondering naar tijd en plaats, wees hij reeds als jeugdig student in het studentenblad *Sociografisch Nieuws* en enige jaren later in de door hem van meet af aan gesteunde *Sociologische Gids* op een ernstig tekort aan theoretische bezinning in de toenmalige sociografie alsmede op het gebrekkige onderricht in methodisch-technische vaardigheden in de empirische vakbeoefening.

Niettemin kwam hij wel op voor het goed recht van de Amsterdamse sociografie in een kritische bespreking van een inleidend boekje over de sociale aardrijkskunde van de Groningse hoogleraar H.J. Keuning, wien hij een te enghartig Utrechts standpunt verweet.

In een terugblik op die controverse trekt hij in een artikel over 'De Nederlandse sociologie en de Amsterdamse sociografie in de jaren dertig; een voorbeeld van onvolledige institutionalisering' (*Toen & Thans* 1978) als conclusie dat de particularistische en wel zeer 'Nederlandse', haast scholastieke discussie over het 'eigenlijke' object van het vak misschien een van de meest 'negatieve' omstandigheden is geweest die de uitbouw van de sociografie tot een meer 'algemene' sociologie lang heeft belemmerd.

Joop Ellemers was een van de wakkere deelnemers aan het grootscheepse sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de overstroming van Zuidwest-Nederland in 1953 dat gefinancierd werd uit studiefondsen van de Rockefeller Foundation, van waaruit 'calamitologists' reeds ervaringen hadden geboekstaafd over aardbevingen, vulkanische uitbarstingen en windhozen maar waarin een behoorlijke overstroming nog ontbrak.

Het Nederlandse onderzoek werd uitgevoerd door een groot aantal jonge afgestudeerden in de sociale wetenschappen en gecoördineerd door het ISONEVO, het in 1940 door de Amsterdamse hoogleraar-sociograaf H.N. ter Veen opgerichte instituut voor de studie van het Nederlandse Volk. Ellemers verbleef geruime tijd in het zwaar getroffen Kruiningen. Uit zijn rapportage bleek duidelijk dat hij met zijn interesse voor functionele analyse als een toegewijd adept van Robert Merton beschouwd kon worden (het gebruik van de 'status/role set' met open oog voor 'relatieve deprivatie'), een interesse die bij zijn later werk elegant en met inzichtelijk profijt werd uitgebouwd. De bevindingen van de deelstudies naar 'Dutch Flood Disaster' vatte hij in 1956 samen in een handzaam boekje over 'De Februariramp'.

In de jaren vijftig maakte Ellemers deel uit van de staf van prof. De Vries Reilingh met onder anderen Kruijer, Vermooten en ondergetekende als collega's. Zowel voor sociaal geografen als voor studenten in de PSF, later de FSW, werd onderwijs en onderzoek binnen de sociografie verzorgd. Toen prof. Reilings' leerstoel werd gesplitst en hijzelf de sociale geografie bleef verzorgen, vertrok Ellemers in 1961 om als hoofdmedewerker van prof. Kruijer de toegepaste sociologie te beoefenen.

Na zijn promotie in 1967 op *Israël, Van idee tot moderne staat. Een studie over het ontstaan van de Israëliëse maatschappij en de veranderingen daarin*, als gevolg van onenigheid met prof. Reilingh verdedigd niet aan de Universiteit van Amsterdam, maar te Utrecht met prof. Groenman als promotor, volgde in 1968 zijn benoeming tot gewoon hoogleraar Empirische Sociologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Sindsdien strekten zijn academische activiteiten zich ook uit tot de Vrije Universiteit Brussel, de Universiteit van Berkeley en de Hebreeuwse

Universiteit in Jeruzalem. De hechte band met Israël werd uiteraard gesmeed door zijn diep doorleefd huwelijk met Tlila Etzioni, die hem na langdurige ziekte onlangs is overleden en met wie hij een goed gezinsleven had opgebouwd.

Ellemers aanvaardde zijn benoeming met een rede over macht en sociale verandering, waarin vooral de wijze van empirische benadering van de fenomenen macht en invloed centraal stond. Zijn sociografisch verleden verloochende zich overigens niet in artikelen over familie en nederzetting in Israël voor het tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap en een diepergaande beschouwing over de kibboets als systeem van medezeggenschap voor de *Sociologische Gids*.

Van meet af aan legde Ellemers een grote interesse aan de dag voor vraagstukken rond migratie, kolonisatie en minderheidsvorming alsmede problemen die rijzen bij sociale aanpassing en verandering. Hij liet zich daarbij leiden door een empirisch gefundeerde theorievorming van functionele analyse waarover hij lezers op heldere wijze inlichtte in een Aulapocket die gewijd was aan sociologische stromingen (1977). Behalve deze interesse die in het bijzonder gevoed is door het werk van Robert Merton schreef Ellemers nog een tweetal portretten over twee andere door hem bewonderde sociologen: Theodor Geiger en Ralf Dahrendorf. Met de socioloog Geiger (1892-1952), een nuchter en kritisch, maar tegelijkertijd gepassioneerd wetenschapsbeoefenaar, had hij een grote affiniteit, zowel wat betreft diens opvattingen over de rol van de intelligentsia, die er voor borg heeft te staan dat de bomen van de macht niet tot in de hemel groeien, alsook de wijze waarop deze in heldere taal de vertekening van de moderne massamaatschappij te lijf ging.

In de jaren van beroering aan de universiteit die ook aan de RUG tot tweespalt leidde, bleef Ellemers op een vaste koers. Zo stelde hij in 1975 terecht uitingen van neo-conformisme aan de kaak bij degenen die zich zo graag als nieuwlichters hadden uitgegeven.

In de derde aflevering van *Hoofdfiguren in de sociologie* (Aulapocket 1978) wijdde Ellemers een bespreking aan de carrière en de opvattingen van Dahrendorf, scherpzinnig criticus en moralist van de huidige maatschappelijke verhoudingen. Op ongeveer hetzelfde vlak beweegt zich zijn artikel voor het tijdschrift *Beleid en Maatschappij* (1976) over het dilemma van veel kunnen verklaren of iets kunnen veranderen, anders gezegd: krachtige versus manipuleerbare variabelen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de bundel met werk van Ellemers, die een vriendenredactie bij de uitgeverij Boom heeft verzorgd, opgezet is rond de thema's van modernisering, migratie en macht.

Dit korte overzicht over de academische loopbaan doet onvoldoende recht aan de 'vent' en diens opmerkelijke rol in de vaderlandse sociologiebeoefening. Het is verbazingwekkend hoe goed Ellemers altijd op de hoogte is van de *faits et gestes* van zijn vrienden en collega's en hun huiselijke omstandigheden. Zijn parate literatuurkennis is groot en bij herhaling blijkt hoe nauwkeurig hij over een onnoe-

melijk aantal academische activiteiten is gedocumenteerd. Dit gevoel voor de menselijke kant van de vakbeoefening wordt geschraagd door een wijd vertakt netwerk van contacten met vrienden en collega's in binnen- en buitenland, levendig gehouden door regelmatige ontmoetingen en bezoek.

De redactie van de *Sociologische Gids* wenst Joop Ellemers nog vele produktieve jaren toe!